אור הצפון — זכר ליציאת מצרים

זכר ליציאת מצריםבקידוש יום של שבת כתוב: "זכרון למעשה בראשית כי הוא יום תחילה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים". וראה בטור (או"ח רעא) שפירש: "כשהשבת תחילה למקראי קודש שהם זכר ליציאת מצרים". וכוונתו פשוטה, שהרי שבת קבוע ששת ימי בראשית ואינו זכר ליציאת מצרים, אלא בעל כרחך לזכר יציאת מצרים משמשים מקראי הקודש. אבל בשם הרמב"ם מביא הטור: "שהשבת זכר ליציאת מצרים, כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלף קדמון. מחדש, חפץ ויכול, על כן כתוב בדברות השניות 'וזכרת כי עבד היית במצרים וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות וגו'", שאם יעלה על לבבך ספק על השבת שמורה על החידוש ועל החפץ ועל היכולת, תזכור מה ראו עיניך ביציאת מצרים שהוא לך לראיה לזכור. והנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרנו בו ויאמרו כי ה' מחדש בכל זמן אותות ומופתים ועושה הכל כרצונו כי הוא אשר ברא הכל במעשה בראשית".

והנה לפי מאמרינו הקודמים יובנו דברי הרמב"ם, כי אמנם על ידי האותות והמופתים ביציאת מצרים נתגלה יסוד האמונה במעשה בראשית שהוא הולך ומתחדש בכל רגע ורגע בשביל כל יחיד ויחיד, ואם כן יציאת מצרים היא זכר לשבת, כי היא מוכיחה שהשבת שהוא יום הזכרון לבריאת העולם, אינו זכרון לששת ימי בראשית בלבד כי אם לחידוש מעשה בראשית בכל רגע ורגע ובשביל כל יחיד ויחיד. ולפיכך השבת מהוה גם זכר ליציאת מצרים, כי מאחר שיציאת מצרים גילתה חידוש זה במעשה בראשית, הרי השבת מורה על כך ומהוה זכרון לחידוש זה, ונמצא, איפוא, כדברי הרמב"ם שהשבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת.

ולאחר שבאנו לידי הנחה זו שכל הבריאה הולכת ומתחדשת בכל רגע בשביל כל אדם ואדם, וגם כל אדם הולך ומתחדש בכל רגע, הן בגופו והן בחכמתו ובידיעותיו, הרי שהבריאה מתחדשת בכל רגע בשביל האדם המחודש. וכוונת הבורא בזה היא שהאדם לא יעמוד במקום אחד ויתחדש כמו שהיה, אלא שבהתחדשותו ילך ויעלה וייהפך לאדם חדש, לאדם עילאי יותר, ויחד עם התחדשותו והתעלותו, הוא יעלה אתו את כל הבריאה שגם היא לא תתחדש כמו שהיתה אלא תתחדש ותתעלה כראוי לגבי האדם המחודש, וחוזר חלילה. ונמצא שהאדם ילך ויתעלה לעולם ללא סוף וללא שיעור, באשר הוא צלם אלהים ושרשו ממקור הנצח שהוא למעלה מכל מושגי שיעור ומדה. ואמנם כן שנינו לגבי אדם הראשון.

יכולים אנו לשער מה היתה גדולתו של אדם הראשון מיד בתחילת יצירתו, שכן ראוי היה שה' ברא בשבילו לבד, עולם גדול כזה עם רבוא רבבות יצורים קטנים וגדולים, דוממים, צומחים ובעלי חיים, כל צבאות השמים אשר לא יספרו מרוב. ואת כל היקום הזה העמיד הבורא למשמעתו של האדם, כדברי הכתוב: "תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו צונה ואלפים כולם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים עובר ארחות ימים" (תהלים ח). ואכן שנינו כי עוד ביום ברוא ה' את האדם אמר למלאכים: "חכמתו מרובה משלכם" (ילקוט בראשית כג).

וענק אנושי זה לא נשאר עומד במעלת חכמתו, כי אם התעמק בבריאה הנפלאה אשר לפניו, ירד לעמקי תהומות ועלה לרום שמים והכיר מתוכם את מציאותו ואחדותו של ה', כמו שמצינו אצל האבות הקדמונים שהכירו את ה' מתוך התכוננותם בבריאה, וכמו שחז"ל מספרים לגבי אברהם אבינו שהסתכל בעולם והיה אומר: "תאמר שהעולם בלא מנהיג? הציץ עליו הקדוש ברוך הוא ואמר אני הוא בעל העולם" (בראשית רבה לט:א).

ועדיין לא הסתפק אדם הראשון בהסתכלות כללית זו, אלא חדר לתכונתו של כל יצור ויצור שבבריאה. ויש בזה חכמה עמוקה לאין שיעור. גם אנו רואים לפנינו את כל ברואי העולם, אבל אין לנו מושג מהו סוד מהותם. למשל, אנו רואים שהשמש מאירה, אך אין שום איש יודע בבירור את תכונת השמש, ומה שחוקר אחד אומר היום, בא חוקר שני למחר וסותר את דבריו. הרמב"ם כותב כי כל הכוכבים והגלגלים כולם בעלי נפש ודעה והשכל הם, והם במדריגה נמוכה מן המלאכים (ראה הל' יסודי התורה ג:ט). ומי יודע מהי תכונתם של צבאות שמים אלה. וכן בכל ברואי הארץ, שהרי יש בכל אחד נפש חיה, ועדיין לא בא האיש שאמר שהוא יודע את כולם ואת נפשם ותכונתם. אבל אדם הראשון כתוב עליו: "ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה" (בראשית ב:כ), כלומר שהוא ירד לעומק תכונת נפשם של כל בהמה, חיה ועוף לאלפי מיניהם, והכיר את מהותם ותכליתם וכיון לכל אחד את השם האמתי הראוי לו, כפי שהכתוב אומר: "וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו" (בראשית ב:יט), ופירש רש"י: "הוא שמו לעולם". והרי יש בזה חכמה נפלאה ועמוקה שהיא למעלה מכל מושגינו.

וכאן נתגלה שחכמתו מרובה משל מלאכי השרת. חז"ל אומרים ש"הקדוש ברוך הוא הביא לפניהם את הבהמה ואת החיה ואת העוף ואמר להם: זה מה שמו? ולא היו יודעים; העבירם לפני אדם, אמר לו זה מה שמו? אמר: זה שור, זה חמור, זה סוס וזה גמל" (בראשית רבה יז:ה). הרי כמה חכמה עמוקה טבועה בכל יצור, עד שהמלאכים השכלים הנבדלים עם כל השגותיהם העליונות לא היה בכוחם לרדת לסופה ולקבוע את מהותם ושמותיהם. והאדם העמיק עוד חקר בבריאה וברגע קטן עף בשכלו הגדול בכל שבעה הרקיעים וירד גם

לעומק תכונתם של המלאכים עצמם שהם שכלים נבדלים, ואף על פי שראה בהם רק שכל ולא גשם, לא טעה בהם והכיר שהם נבראים והבחין את תכונותיהם וכוחותיהם למשך אלפי שנות קיומם ונתן גם להם שמות. ובזה נתגלה המרחק הרב שבין האדם למלאכים, כי בזמן שהוא הכיר בהם שאינם אלא נבראים, הם לא הכירו בו שהוא מורכב מחמרים ארציים, מעפר מן האדמה, וחשבוהו לבורא העולם ורצו לומר לפניו שירה, עד שהקדוש ברוך הוא היה צריך להפיל תרדימה על האדם כדי לגלות להם את טעותם (בראשית רבה ח:י). ולעומת זה, לא טעה האדם כלל בעצמו, וכשאמר לו הקדוש ברוך הוא: "ואתה מה שמך? אמר לו, אני נאה להיקרא אדם שנבראתי מן האדמה" (שם יז:ה). אדם הכיר את חלק הגשם המוטבע בקרבו שבא מן העולמות התחתונים, ועם כל עליונותו - מקורו מחומר מן האדמה (ראה המאמר "כוחות הירידה והעליה באדם").

ועוד התעלה אדם הראשון, ובשעה שהקדוש ברוך הוא שאל אותו: "ואני מה שמי? אמר לו: לך נאה להקראות ה' שאתה אדון לכל בריותיך. אמר הקדוש ברוך הוא: אני ה' הוא שמי שקרא לי אדם הראשון" (שם). השיג אדם לא רק את ברואי העולם העליונים והתחתונים ולא רק את מציאות עצמו, כי אם הכיר גם את בורא העולם והבין שהוא למעלה מכל מושגי בני האדם ואי אפשר לכנותו בשום שם אלא שהכל בטל לעומתו והוא האדון והשליט בכל. וה' הסכים על ידו שהוא כיון אל האמת וזה שמו לעולם.

והנה כאן מתעוררת תמיהה גדולה. הכתוב אומר: "ויצו ה' אלהים על האדם" (בראשית ב:טז), ודורשים מכאן חז"ל על המצוות שנצטוה אדם הראשון. "אמר רב יהודה אמר רב: אלהים אני - לא תקללוני; אלהים אני - לא תמירוני; אלהים אני - יהא מוראי עליכם" (סנהדרין נו:). והרי תמוה מאד. לאחר שאדם הגיע, כאמור, למעלות וההשגות העליונות ביותר עד שהמלאכים חשבוהו לבורא, והוא בא לידי הכרה בה' שהוא האדון לכל בריותיו ואין זולתו ומתוך הכרה זו קבע לו שם שהוא בעצמו כביכול הסכים על ידו, איזה מקום יש לצוות עליו: "אלהים אני" ושלא ימיר אותו באחר.

אולם לפי דברינו בראשית מאמרנו, שכל אדם מתחדש בכל רגע ביחד עם חידוש כל מעשה בראשית, וכוונת הקדוש ברוך הוא בזה הוא שעם התחדשותו ילך ויתעלה בכל רגע. מובנים הדברים, כי עם כל השגותיו העליונות של אדם הראשון, אין לו להישאר באותה המדריגה ועליו להוסיף השגות על גבי השגות ללא הרף וללא קץ. ועוד הוסיף לו הקדוש ברוך הוא בציוויו: "אלהים אני" - התגלות חדשה בחובתו להתעמק בהכרתו ולהתעלות בהשגותיו ללא סוף שה' הוא האלהים, ואם לא ימשיך להתעמק ולהתעלות לפי ציווי זה בהתאם למדריגתו, הריהו מחסיר בהכרתו ובהשגותיו באלהים וכאילו ממיר אותו באחר.

וזהו מה שאמר רב יהודה אמר רב: "אדם הראשון מין היה שנאמר 'ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה' - אן נוטה לבך" (שם לח), ולכאורה דבריהם תמוהים מאד, כי היתכן לומר על אדם הראשון, שהגיע כאמור להכרה ולהשגה עליונה כזו בה', שהיה מין (ראה פי' ר' חננאל שם שעמד על כך). ועוד הרי אמרו חז"ל שאברהם אבינו נתאווה להיקבר במערת המכפילה במקום שנקבר אדם הראשון (ראה פרקי דרבי אליעזר לו ועוד), ואם היה מין חס ושלום, הרי אין קוברים צדיק אצל רשע (ראה סנהדרין מז) ולמה נתאוה אברהם לכך?

אולם לפי דברינו אין כל סתירה בדבר, כי אמנם גדולה מאד היתה מדריגתו של אדם הראשון בהכרתו ובהשגותיו בה', למעלה מכל מושגינו ולמעלה מכל השגת המלאכים, אבל הרי, כאמור, אמר רב יהודה אמר רב שאדם הראשון נצטוה להמשיך להתעמק ולהתעלות עוד בהכרתו ובהשגותיו שה' הוא אלהים ולא יחשב כאילו ממיר אותו באחד, ומכיון שחלה הפסקה או האטה בהתעלותו בהתאם להתגלות זו שבציווי ה' עליו, ראו בו לדברי רב יהודה בשם רב כאילו נפגמה במדת מה הכרתו וכינוהו בשם מין.

ואין ניגוד איפוא בין מאמר זה למאמר אחר של חז"ל כי "אדם הראשון חסיד גדול היה" (עירובין יח), כי אלו ואלו דברי אלהים חיים. אכן חסיד גדול היה אדם הראשון בממדים כאלה שעולים על כל מושגיגו ותיאורינו, אבל יחד עם זה מכיון שלא המשיך להתעלות בהשגותיו בהתאם לציוריו ולמדריגתו, כאמור, דורשים חז"ל שמין היה.

כאמור, נתגלה לפנינו היסוד הזה שכל הבריאה הולכת ומתחדשת בכל רגע בשביל כל אדם - על ידי האותות והמופתים שביציאת מצרים, ומשם אנו למדים שהאדם אשר הבריאה מתחדשת בשבילו בכל רגע, גם הוא מתחדש בכל רגע. ולאור התחדשות זו באה הדברה הראשונה "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", שילכו ויתעלו יותר ויותר לפי התגלות זו בהכרה ובהשגה בה'. אין להסתפק עוד בהתגלות מעשי בראשית ובציווי של ה' כבורא שמים וארץ שנצטוה אדם הראשון, כי ביציאת מצרים ובציווי "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" הופיע ה' בהתגלות חדשה למעלה מכל ההשגות הקודמות, ומאז יש להמשיך ללא סוף בהתעלות בממדים אחרים ובמושגים עליונים אחרים. וכשם שלגבי אדם הראשון, כשלא המשיך להתעלות בהשגותיו לפי מצות ה' עליו כבורא שמים וארץ, נמצאה פגם בהכרתו, כן לגבינו לאחר התגלות ה' ביציאת מצרים, אם לא נמשיך להתעלות בהכרתנו ובהשגותינו לפי הדברה "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", יהיה זה פגם ביסודות אמונתנו. כי כאמור, גילתה לנו הדברה "אנכי" השגה אחרת בה' והכרה חדשה.